

EL GARROFER DE LA CISTERNA: UN ASSENTAMENT ROMÀ I MEDIEVAL A SANT PERE DE RIBES (EL GARRAF)

**JOAN MANEL GARCIA
SÍLVIA LEZANA
MAGÍ MIRET
NATÀLIA MORAGAS**

Les campanyes arqueològiques realitzades l'any 1989-90 al jaciment del Garrofer de la Cisterna (Sant Pere de Ribes) han posat al descobert estructures que pertanyen a època romana i medieval.

De l'època romana poden destacar: una cisterna, un paviment d'opus signinum adossat així com un empedrat. Tot això pot interpretar-se com una instal·lació per a l'elaboració del vi.

De l'època medieval s'ha posat al descobert un cup destinat a la producció de vi o oli. Tanquen el conjunt dues sitges excavades a la roca.

Aquest conjunt ens dóna noves dades per a la interpretació de l'evolució històrica del nostre municipi.

EL GARROFER DE LA CISTERNA: UN ASSENTAMENT ROMÀ I MEDIEVAL A SANT PERE DE RIBES (EL GARRAF)

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

Amb el nom de Garrofer de la Cisterna es coneix un garrofer situat al cim de la Muntanya d'en Mestre, suau elevació de 78 metres d'alçada que es troba a 1 quilòmetre i mig a l'est del poble de Sant Pere de Ribes (long. 5 28', lat. 41 15' 42", full 447 del mapa 1:50.000 de l'IGC). El substrat rocós d'aquesta elevació cretàtica és calcari, i als seus peus s'estenen terres planes quaternàries dedicades, sobretot, al conreu de la vinya. Bona part de la muntanyeta està ocupada actualment per bosc, a causa dels afloraments rocosos i del poc gruix del sòl existent, però a la seva part superior hi ha bancals amb garrofers, i al seu vessant septentrional una vinya (fig. 1).

LES PRIMERES INVESTIGACIONS

A principis de 1950 Ramon Miret i Massó, estudiós natural de Ribes, va adonar-se de l'existència en aquest indret de restes arqueològiques i es va posar en contacte amb Pere Giró i Romeu, delegat de la *Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona* a Vilafranca del Penedès, el qual visità el lloc l'abril del mateix any. Gràcies als escrits de P. Giró sabem que aleshores eren visibles les restes d'un paviment i d'una galeria subterrània coberta amb volta, que va interpretar com a

pertanyents a una vil·la romana rústica.⁽¹⁾ Pels voltants s'havien recollit trossos de teules, de grans gerres d'emmagatzematge, d'àmfores i d'altres recipients ceràmics d'època romana, així com un fragment de molí rotatori de pedra. Aquests materials van conservar-se al Museu Municipal de Sant Pere de Ribes, constituït l'any 1951, però uns anys després el Museu es va desfer i les seves col·leccions es van dispersar, sense que es conegui actualment la seva localització.

Després de la visita de P. Giró, Ramon Miret va efectuar alguns treballs d'excavació, dels quals no coneixem cap referència escrita. Gràcies, però, al testimoni del seu fill Ramon, sabem que excavà com a mínim dues sitges, de l'interior de les quals sembla que només va recuperar alguns fragments de terrissa. Posteriorment, no s'hi van efectuar noves excavacions, però l'indret va anar sent visitat per diversos estudiosos, com Joan Bellmunt i altres membres del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú —institució que conserva alguns materials superficials recollits en el lloc—, Josep Serra⁽²⁾ i la família Sastre de Sitges, i Xavier Virella de Vilanova i la Geltrú.⁽³⁾

L'any 1978 Jaume Gabaldà i Josep, Magí i Xavier Miret, de Sant Pere de Ribes, van realitzar la planimetria de les restes visibles de la cisterna i van netejar-les de la vegetació que les emmascarava. L'estiu del 1988, J. Miret s'adonà que el tractor utilitzat per llaurar els camps de garrofers dels voltants havia arrencat, amb la rella, part d'unes restes soterrades, l'existència de les quals era fins aleshores desconeguda. En una superfície d'uns pocs metres quadrats, situada a una quinzena de metres a l'est de la cisterna, apareixien escampats grossos blocs de pedres unides amb morter, alguns d'ells amb una cara allisada. Davant el perill que els successius treballs agrícoles acabessin de malmetre aquestes restes, es va creure convenient efectuar una excavació a fi de poder determinar les seves característiques.

LES EXCAVACIONS DE 1989-1990

Es van sol·licitar les autoritzacions per dur a terme els treballs arqueològics al Sr. Emili Rossell, parcer que conrea actualment les terres, i al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Paral·lelament, es van fer gestions amb l'Ajuntament de Sant Pere de

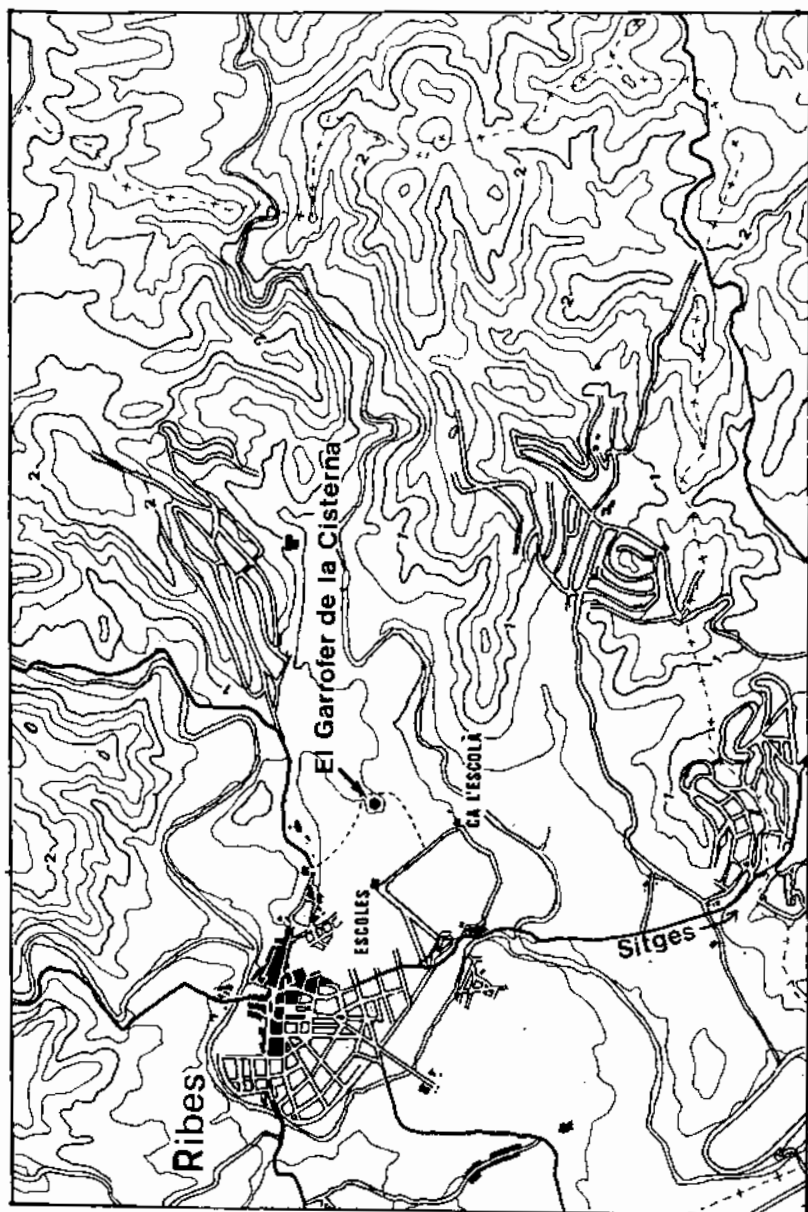

Figura 1: Localització geogràfica del lloc.

Ribes perquè col·laborés econòmicament en les despeses de l'excavació i, gràcies a l'interès del Sr. Jordi Mestre, regidor de l'Àrea de Cultura, la nostra petició va ser atesa.

Els treballs es van dur a terme durant caps de setmana i dies festius. Van iniciar-se l'octubre de 1989 i van continuar l'any següent. Hi participaren, a més dels signants, Josep Miret, Josep Maria Defaus, Ester Alacid, Teresa Verdaguer, Enric González, Xavier Miret, Jaume Gabaldà, Josep Jacas i alguns joves de Ribes.

L'actuació es va centrar primerament en dos sectors: un d'ells situat on la relia de l'arada havia fet aflorar les restes constructives soterrades (sector A), i l'altre junt a la cisterna, on hi havia el paviment conegut des d'anys enrera (sector B). En el primer sector es van exhumar les restes molt arrasades d'una estructura de forma circular, que pertanyia a un dipòsit per a líquids d'època medieval, i en el sector B es va delimitar el dipòsit ja conegut d'època romana i es va descobrir al seu costat una àrea pavimentada amb pedres, els límits de la qual havien estat desfigurats per les labors agrícoles. En un dels costats d'aquest empedrat hi ha les dues sitges d'època medieval que ja havien estat excavades per R. Miret. Una d'elles era visible amb anterioritat a l'inici dels nostres treballs —gairbé completament reomplerta de pedres i terra—, mentre que l'altra (la núm. 2) la vam trobar tal i com l'havien deixat els seus excavadors fa quaranta anys, amb el seu interior totalment buit i la boca tapada amb la seva tapadora original de pedra, falcada amb pedres i coberta de terra.

L'anàlisi dels resultats obtinguts de l'excavació d'aquests dos sectors va palesar la necessitat de dur a terme també l'estudi de la cisterna, que presumiblement podia aportar dades d'un gran interès. Un cop excavada del tot es van consolidar les seves parts més malmeses. També es van tapar de nou amb terra les restes estudiades en la primera fase dels treballs, per evitar, també, la seva degradació.

Tenint en compte la proximitat de les restes arqueològiques amb el nucli urbà de Ribes, a tan sols un quart d'hora de camí, i el seu relatiu bon estat de conservació, un dels nostres objectius era donar-les a conèixer públicament de la forma més àmplia possible, a fi de facilitar el seu posterior aprofitament cultural i pedagògic. Amb aquesta finalitat es va proporcionar informació dels treballs que s'estaven realitzant a diferents mitjans locals i comarcals de comunicació escrita, i a la Ràdio i Televisió locals; així mateix, es va fer una xerrada per a mestres, s'organitzaren

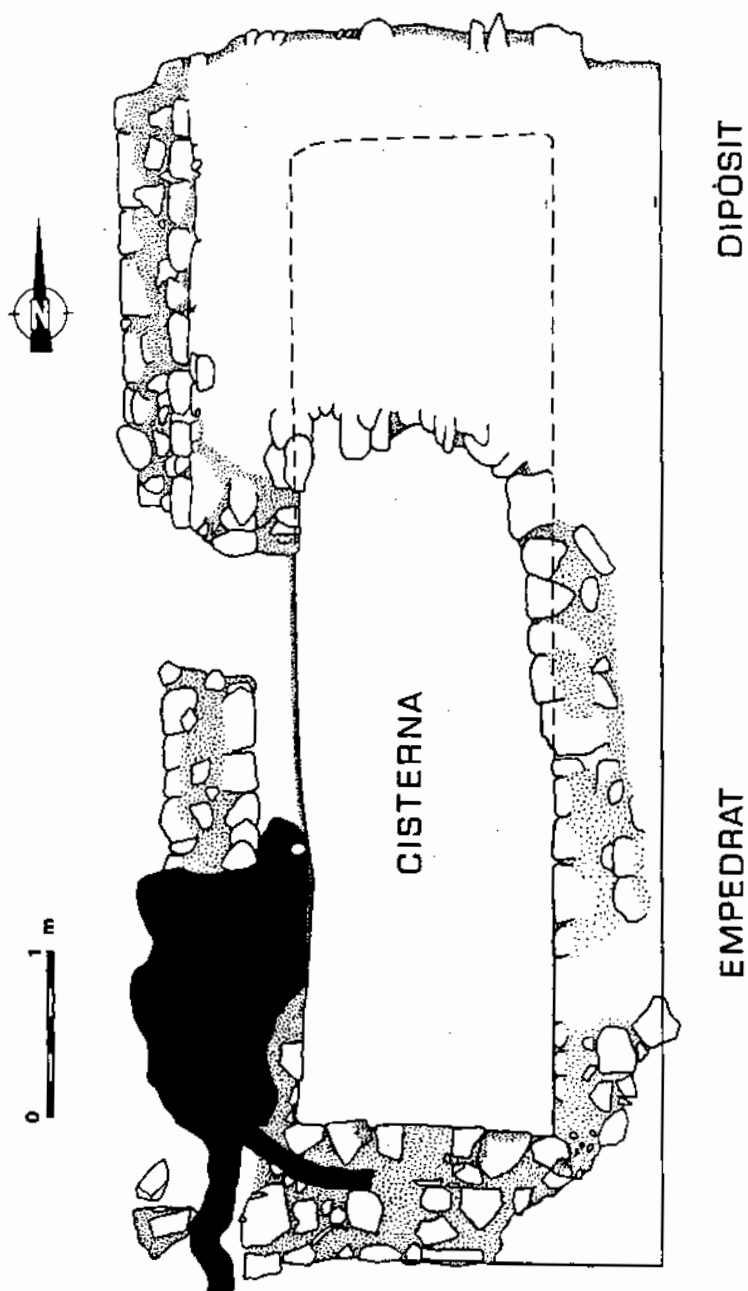

Figura 2: Planta de la cisterna romana.

visites a les excavacions i s'elaborà un treball de divulgació inclòs dins el programa de la Festa Major de Ribes i les Roquetes corresponent a la festivitat de Sant Pere.⁽⁴⁾ Aquestes accions divulgatives van coincidir amb la commemoració oficial, al llarg de l'any 1990, del mil·lenari del poble de Sant Pere de Ribes.

SEQÜÈNCIA HISTÒRICA

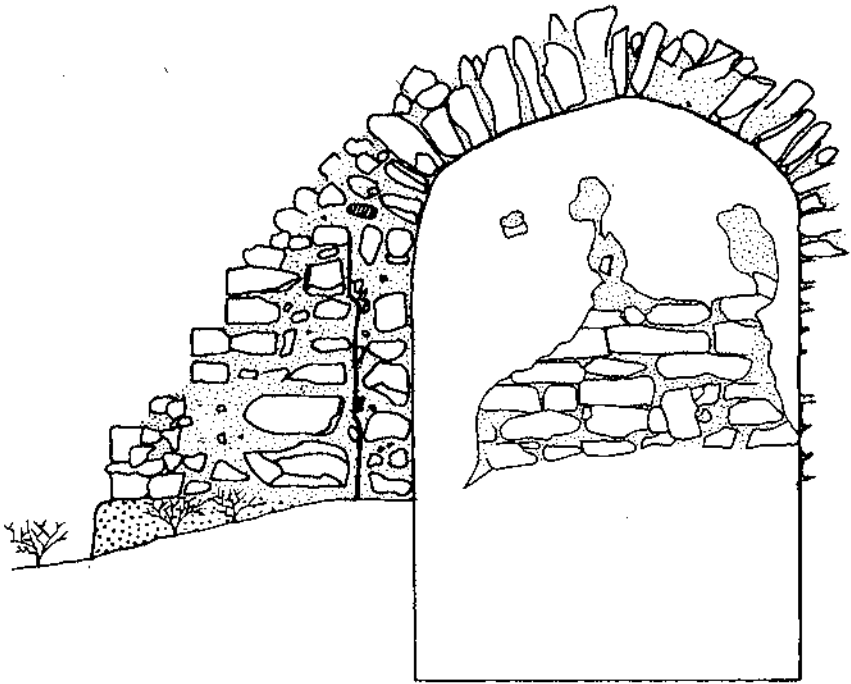
Gràcies als diferents treballs fins ara realitzats, disposem de prou dades per establir, a grans trets, la cronologia de les diferents ocupacions humanes que s'han succeït en aquest indret. Sens dubte, per conèixer millor les seves característiques seria necessari continuar les excavacions, però tot i la parcialitat de les dades de què ara disposem, els resultats obtinguts ens semblen prou interessants com per exposar-los a continuació.

L'època romana

Quan els romans s'establiren en aquest indret, al cim de la muntanya només hi havia roca nua, sense terra ni vegetació que la cobrissin. Els primers indicis de presència humana daten dels temps de l'emperador August, a l'entorn del canvi d'Era. Consisteixen en uns pocs bocins de recipients ceràmics, la majoria de procedència itàlica (àmfors i vaixel·la de taula del tipus anomenat *terra sigillata*). Uns pocs trossos de paviment de dipòsit fets amb morter i graves, alguns d'ells reutilitzats com a material constructiu de la cisterna aixecada posteriorment, podrien ser l'únic testimoni conegut de les construccions d'aquesta primera ocupació romana.

Cap a mitjan del segle I d.C., fou bastit de forma simultània un conjunt de noves edificacions. En primer lloc es construí una cisterna. Es tallà verticalment la roca, fins a més d'un metre de fondària en alguns punts, i es completaren els costats laterals del dipòsit de la cisterna amb filades de pedres i morter, a les quals, exteriorment, se'ls donà una forma esgraonada a fi d'augmentar-ne la resistència. La seva orientació és nord-sud i les dimensions interiors del seu dipòsit són de 6 x 1,5 x 1,5 metres i una capacitat d'emmagatzematge d'uns 13.500 litres. El fons i els costats estaven recoberts per una fina capa d'enlluït dur i imper-

Figura 3: Secció de la cisterna romana.

meable, fet amb morter i partícules de ceràmica triturada que s'aplicà directament sobre la roca tallada i les filades de pedra (fig. 2). El dipòsit es cobrí amb una volta de pedres sense treballar unides amb morter, disposades de forma radial, a la manera de rústegues dovelles d'arc, amb una alçada interior d'uns 0,8 metres. Aquesta coberta disminuïa les pèrdues per evaporació, evitava que l'aigua s'embrutés i permetia el seu consum per a les persones a part d'altres usos. Probablement, l'aigua s'extreia pouant-la a través d'una petita obertura vertical oberta al costat sud de la cisterna, que no s'ha conservat (fig. 3).

Ai mateix temps que es construïa la cisterna, la superfície rocosa situada junt al seu costat est fou anivellada acuradament amb un reompliment de pedres de fins a mig metre de gruix. A l'extrem nord d'aquest espai s'aixecà un dipòsit rectangular per a líquids de 5,4 x 1,6 metres, adossat perpendicularment a la cisterna (fig. 4). El seu sòl estava

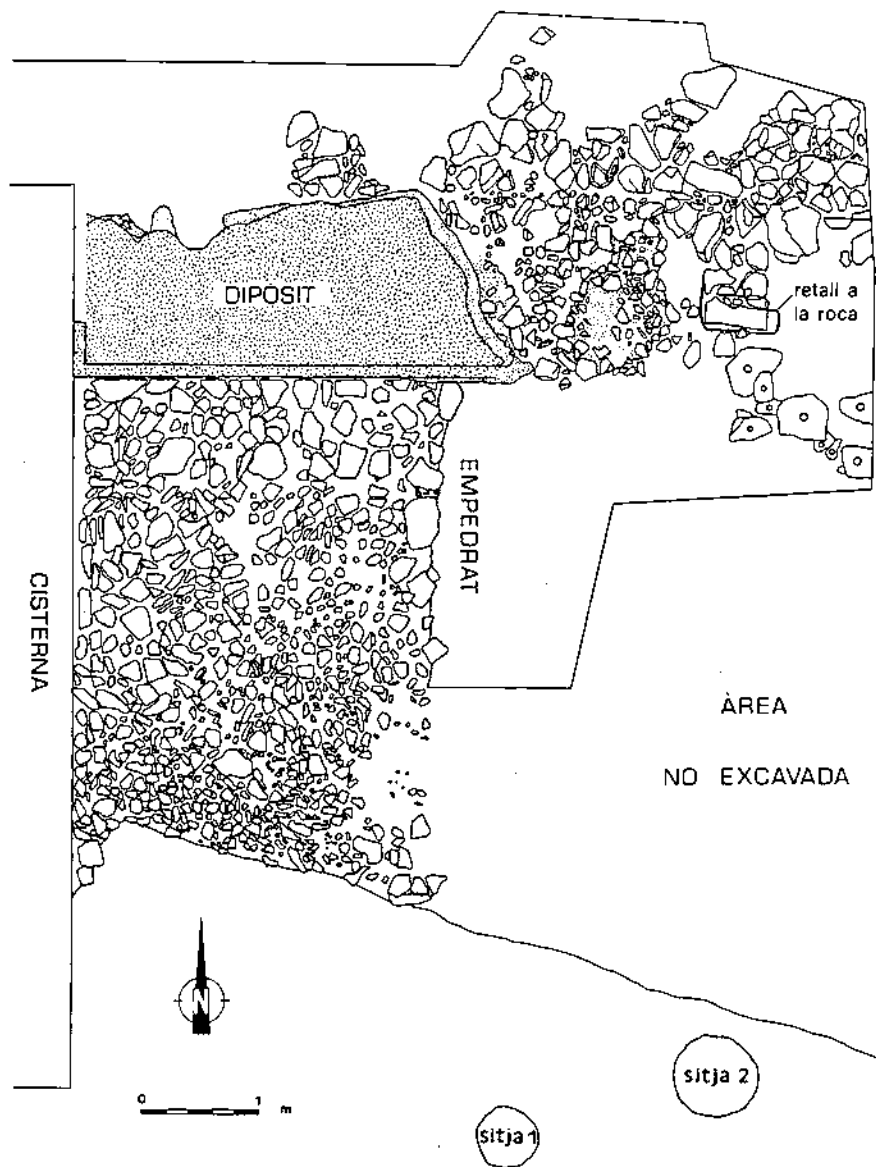
lleugerament inclinat cap a l'oest i les juntures de les parets i el fons estaven reforçades amb cordons hidràulics. La impermeabilització del dipòsit s'aconseguia mitjançant una fina capa aïllant de cendres a les parets i amb un arrebossat interior de diversos centímetres de gruix, fet amb *opus signinum*, o sigui amb morter i petits trossos de terrissa. Aquests trossos ceràmics pertanyien majoritàriament a trossos de parets, nanses i vores d'àmfores vinàries del tipus Dressel 2-4, però també hi havien barrejats uns pocs bocins de vaixel·la de taula del tipus anomenat *terra sigillata* gàl·lica, gràcies als quals hem pogut datar la construcció del dipòsit, i també de la cisterna i l'empedrat construïts al mateix temps que ell. Les parets d'aquest dipòsit no devien tenir gaire alçada, ja que eren fetes amb pedres de mida mitjana unides simplement amb fang. Probablement estaria cobert per un embigat de fusta amb teules planes i corbes, a la manera característica romana.

La superfície entre el dipòsit i la cisterna es deixà simplement anivellada amb pedres, que constituïen el seu paviment. Aquest espai potser també es va cobrir amb una teulada suportada per una sèrie de pals verticals de fusta, però no es pot assegurar, ja que les possibles traces dels forats on s'haurien encabut els pals no s'han conservat (fig. 5).

Les teulades de l'espai empedrat i del dipòsit podien haver arribat a cobrir una superfície de gairebé 40 metres quadrats, que asseguraria, en un règim normal de precipitacions, la recollida de suficient aigua pluvial com per assegurar l'abastiment de la cisterna.⁽⁵⁾ L'aigua provinent de les teulades es canalitzaria fins a un punt de la part superior de la volta de la cisterna situat vora el seu extrem sud.

A fi de facilitar la comprensió de quin podia haver estat l'aspecte d'aquestes construccions, presentem un dibuix de la reconstitució hipotètica (fig. 6) realitzat per Alfred Moragas.

La funcionalitat de la cisterna és força clara, però no succeeix el mateix amb el dipòsit que té adossat al seu costat est. Sabem que estava pensat per contenir líquids, ja que els cordons hidràulics a les seves juntures interiors així ho indiquen, però és agosarat voler anar més enllà. Dipòsits d'aquesta mena eren usats en l'elaboració del vi i de l'oli —a vegades associats a premses i trulls—, però també en la d'altres tipus de productes. No creiem que l'assentament romà del Garrofer de la Cisterna tingués entitat suficient com per poder disposar d'una premsa pròpia, les elevades despeses de manteniment de la qual només podien ser compensades en les grans propietats.⁽⁶⁾

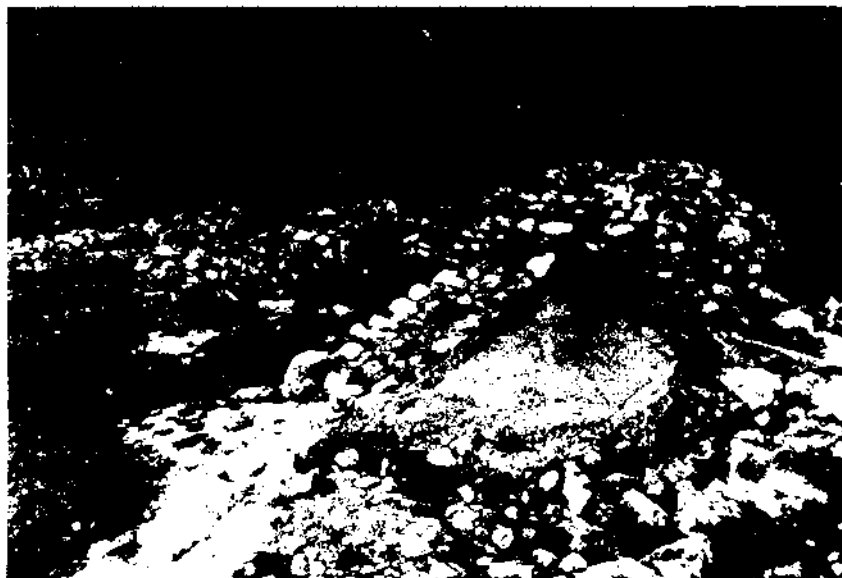
Figura 4: Planta del dipòsit i l'empedrat d'època romana adossats a la cisterna.

Potser es tractaria d'un dipòsit silimar als tres que es van excavar fa uns anys al Bosquet (Sant Pere de Ribes), utilitzats per al trepitjat de raïm de cara a l'elaboració de vi.⁽⁷⁾ Però així com en el Bosquet aquest ús era evident, pel fet que al costat mateix dels dipòsits hi havia un magatzem de grans gerres del tipus anomenat *dolium*, en el cas del Garrofer de la Cisterna aquest extrem no es pot comprovar, ja que si efectivament hagués existit un magatzem d'aquesta mena, la vinya que hi ha actualment a tocar del dipòsit hauria destruït totalment les seves traces. Superficialment s'han trobat trossos d'aquesta mena de gerres, però no necessàriament haurien d'estar relacionades amb el dipòsit i, a més, també podien haver contingut altres productes que no fossin vi, com per exemple cereals.

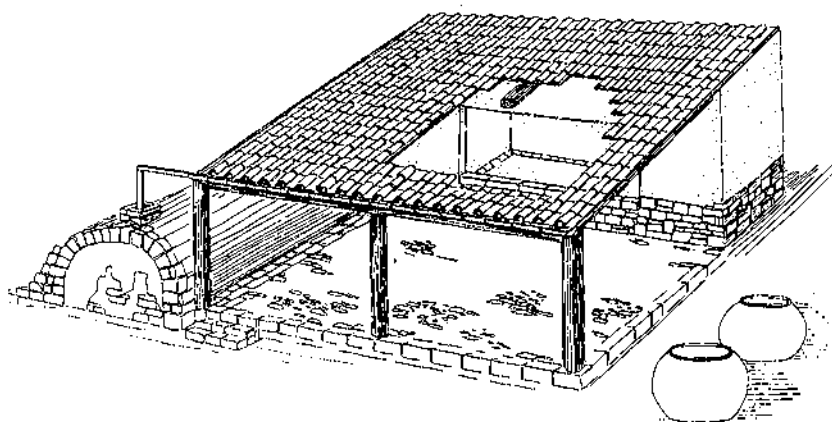
L'existència aïllada d'unes construccions com les del Garrofer de la Cisterna no sembla gaire probable. És de suposar que molt a la vora hi hauria altres construccions destinades a habitatge i a usos agrícoles i ramaders. Però malgrat la realització d'alguns sondejos puntuals durant l'excavació, no disposem ara per ara de dades que ens permetin confirmar l'existència d'aquestes altres estructures, ni molt menys la seva localització. Tot i així, a l'extrem nord-est del dipòsit per a líquids, junt al tall que limitava la zona excavada, aparegueren una sèrie de pedres, acuradament col·locades, que podrien pertànyer a un altre sòl empedrat, potser relacionat amb construccions properes.

El fet que a la Muntanyeta d'en Mestre hi hagués un establiment humà durant l'època romana no és gens sorprenent. Des del període romano-republicà (segles II-I a.C.) fins als temps d'August, entorn del canvi d'Èra, a les terres penedesenques van aparèixer nous assentaments. Alguns d'ells eren conseqüència de l'arribada de noves gents de procedència itàlica, mentre que altres pertanyien a la població ibera indígena, que va anar abandonant els seus anteriors llocs d'habitació i va adoptar progressivament les formes de vida romana. Es tractava, sobretot, d'explotacions familiars de tipus modest, però també hi havien algunes grans propietats —les autèntiques *villae*— amb mà d'obra esclava i luxoses residències per als amos.

Al Garrofer de la Cisterna hi devia haver una d'aquestes propietats petites. Al costat de les dependències destinades a l'explotació agrícola i ramaderia, n'hi haurien també d'utilitzades com a habitatge, probablement molt modestes, desprovistes de la riquesa ornamental caracteris-

Figura 5: Vista des de l'est. Es pot observar una trinxera que fou oberta a l'empedrat per tal de comprovar les seves característiques.

Figura 6: Reconstitució hipotètica de l'estructura romana descoberta.

tica de les *villae* residencials dels grans propietaris. Aquest tipus d'assentament modest era molt estès. Al mateix terme municipal de Sant Pere de Ribes es coneixen deu altres llocs on, segurament, hi havia un assentament d'aquesta mena, alguns d'ells molt propers al Garrofer de la Cisterna, com els de la Carretera i Can Giralt.

Maigrat que les excavacions efectuades només ens han permès conèixer una part de l'establiment que devia existir al cim de la muntanyeta d'en Mestre, els seus resultats constitueixen una interessant aportació a l'estudi del poblament romà al Penedès. Especialment remarcable és que s'hagi conservat part de la volta de coberta de la cisterna, fet no gaire freqüent a Catalunya.⁽⁸⁾

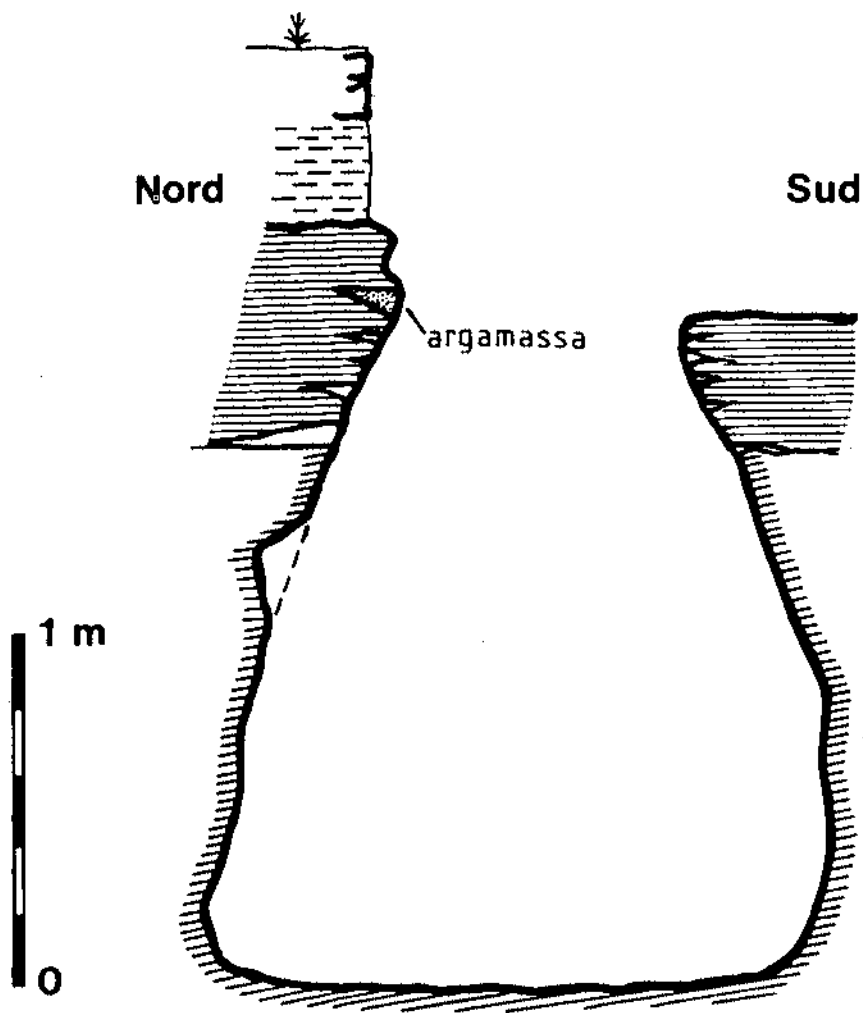
Pel que fa a la cronologia de les restes constructives estudiades, no podem precisar durant quant de temps va utilitzar-se el dipòsit per a líquids adossat a la cisterna, ja que no disposem de dades al respecte. La cisterna, però, sembla que va estar en ús al llarg de tota l'ocupació romana, el final de la qual pot situar-se entorn del segon quart del segle III d.C., segons la datació de les ceràmiques romanes més tardanes trobades en les excavacions i en superfície.⁽⁹⁾

Aquesta datació no és gens sorprenent. Paral·lelament a la decadència de les ciutats, al llarg del segle III la major part dels assentaments rurals de les terres catalanes van restar despoblats. Sols els més rics o els que aconseguiren adaptar-se a les noves condicions socio-econòmiques imperants van continuar existint. Aquest fenomen es produí també a l'àrea litoral penedesenca.⁽¹⁰⁾

Durant més de set segles sembla que el lloc restà abandonat. Les construccions romanes es degueren anar enrunant a poc a poc, a excepció de la cisterna, que gràcies a la seva solidesa va resistir el pas del temps.

L'ocupació medieval

Superficialment s'han recollit alguns fragments de ceràmica grisa alt-medieval que indiquen una nova freqüentació del lloc a partir dels segles XI o XII. Es tracta de trossos d'olles i d'altres recipients destinats

Sitja 2

Figura 7: Secció de la sitja medieval núm. 2.

a usos culinaris i domèstics. Dos fragments de fons, amb grossos orificis a la manera d'un colador, devien pertànyer a escorredores o a recipients destinats a l'elaboració de formatge.

Malauradament, en tractar del període medieval també ens trobem amb la dificultat de no conèixer les dependències destinades a habitació que, molt probablement, hi hauria en aquest lloc. En canvi, sí que coneixem instal·lacions relacionades amb activitats productives.

En el sòl rocós vora la cisterna hi havien dues sitges destinades a l'emmagatzematge de cereals (figs. 4 i 7). Si bé la capa més superficial de la roca on estan tallades és dura, la inferior ho és molt menys. A la superfície de contacte d'ambdues capes s'obrien esquerdes, que van haver de ser impermeabilitzades amb argamassa. Per tancar les sitges hermèticament s'utilitzava una tapa de pedra de forma discoidal, que es recobria de fang. Quan es volia obrir de nou la sitja, un orifici al mig de la tapadora permetia introduir-hi un ganxo i alçar-la més fàcilment.

Les dues sitges es devien obrir en un punt on aflorava la roca, quan l'empedrat romà que la recobria s'havia ja malmès. No sabem amb certesa quan es van deixar d'utilitzar, ja que desconeixem la cronologia dels seus reompliments, però creiem que va ser en època baix-medieval.

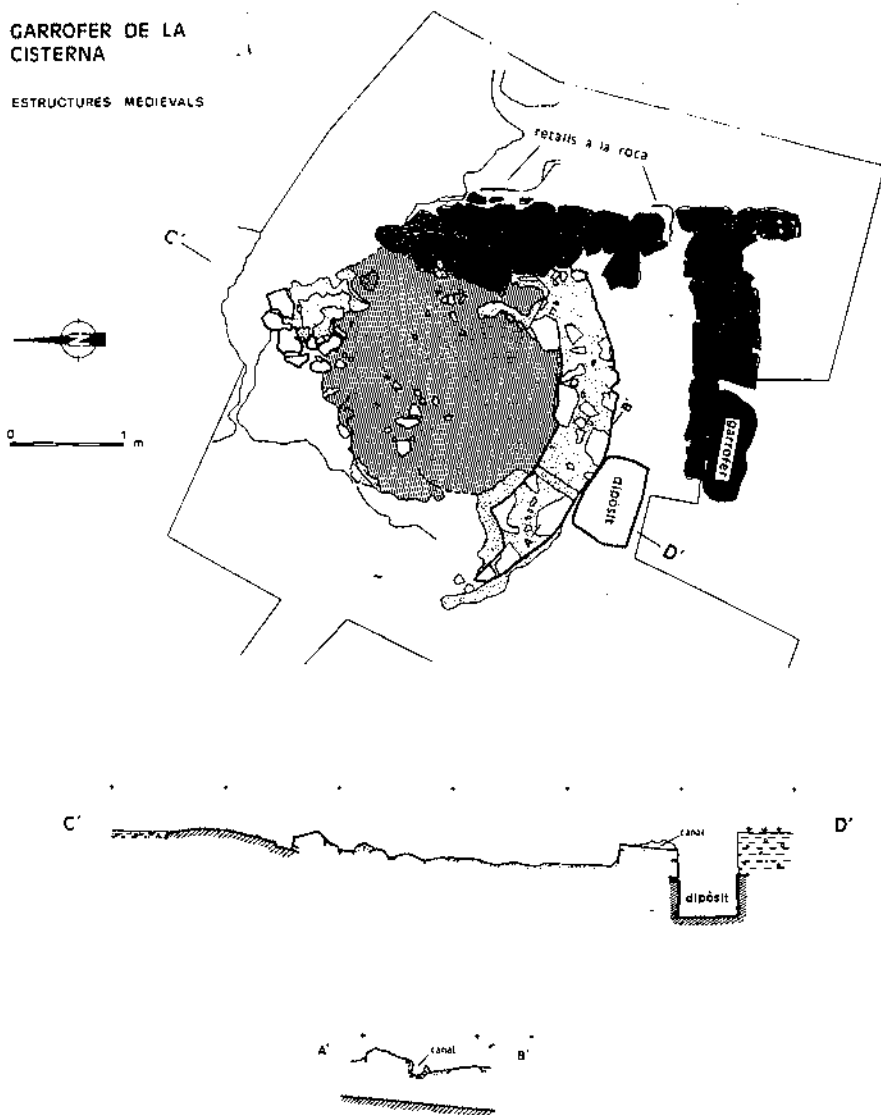
L'altra estructura d'aquesta època descoberta és un dipòsit per a líquids de planta circular, fet amb pedres unides amb morter (figs. 8 i 9). Està fonamentat directament sobre la roca, que en aquest punt és molt superficial, circumstància que va propiciar que el seu fons fos completament arrencat per l'arada del tractor i que es produís la nostra intervenció en el jaciment. Devia tenir bastant alçada, ja que per accedir a la seva part superior s'havia de pujar per unes escales adossades, de les quals s'ha conservat només la base dels seus murs de suport, fets amb pedres unides simplement amb terra. Tenia un diàmetre aproximat d'uns 2 metres, i el seu fons i parets estaven impermeabilitzats amb una consistent capa de morter. En el costat sud, a nivell del fons, hi havia un canal, a través del qual s'escolava el líquid contingut en el dipòsit i anava a parar a un petit receptacle tallat a la roca de 0,7 x 0,5 x 0,4 metres aproximadament.

Per les seves dimensions i característiques constructives, pensem que aquest dipòsit per a líquids podia haver estat utilitzat com a tina o cup

GARROFER DE LA CISTERNA

ESTRUCTURES MEDIEVALS

GARROFER DE LA CISTERNA

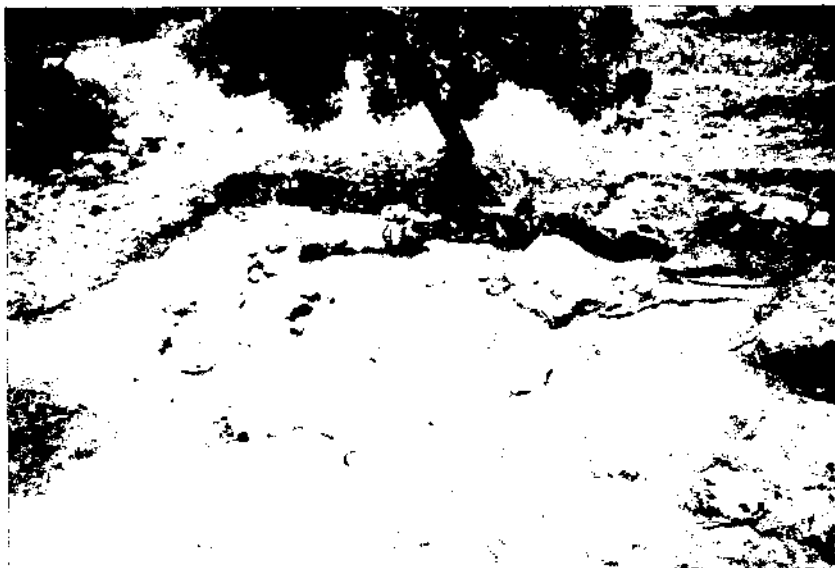
ESTRUCTURES MEDIEVALS

0 1 m

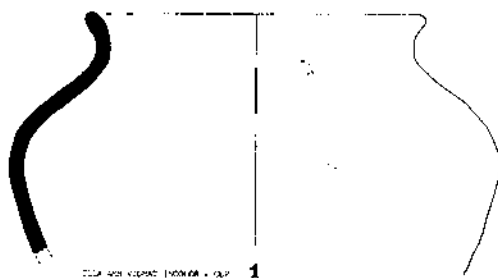
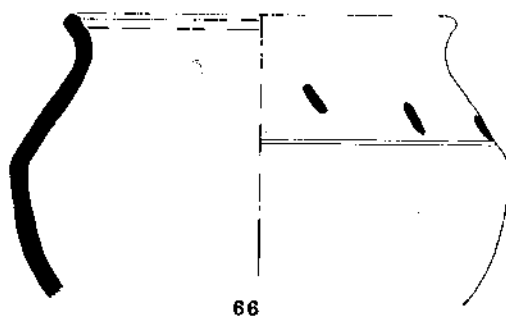
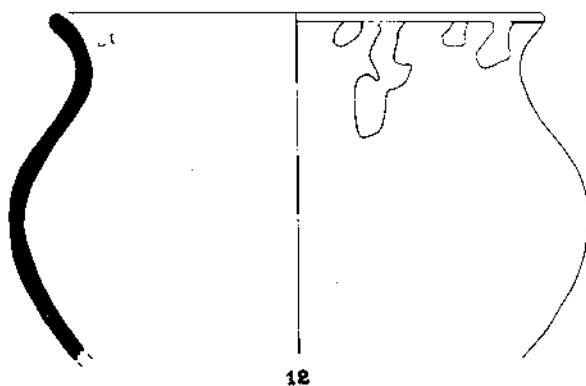
Figura 8: Planta i seccions del cup medieval.

de vi. Entre la terra dipositada a l'interior del petit receptacle tallat a la roca vam poder recollir cinc pinyols de raïm, però, evidentment, hi havien anat a parar quan ja el dipòsit havia deixat d'utilitzar-se, per la qual cosa no necessàriament han d'estar relacionats directament amb el seu ús.

Si bé no podem saber la data de construcció d'aquest dipòsit, ja que no hi ha materials ceràmics barrejats en el seu morter ni una estratigrafia arqueològica, sí que disposem d'indicis per poder conèixer la seva data probable d'abandonament. Quan s'excavà l'espai entorn seu ja van recuperar-se bastants fragments de terrissa d'època medieval pertanyents a recipients d'ús domèstic i culinari, alguns d'ells amb el seu fons intern recobert per un vidriat bastant tosc. A l'interior del petit receptacle tallat a la roca, sorprenentment, van aparèixer entre la terra un gran nombre de fragments de terrissa, majoritàriament vidriada. Corresponien a tres olles, un poal, dos llumeners de bec i un fons de gerra que, juntament amb alguns altres fragments, havien estat llençats intencionalment a l'interior del receptacle, barrejats amb terra, per tal de reomplir-lo. Tots els recipients eren incomplets, la qual cosa demostrava que quan

Figura 9: Vista i seccions des del nord del cup medieval.

Figura 10: Selecció de materials ceràmics medievals.

van ser llençats ja no eren aprofitables. Aquest conjunt ceràmic pot datar del segle XIV.⁽¹¹⁾ La troballa en superfície i durant l'excavació d'alguns fragments de ceràmica amb decoració del tipus anomenat verd i manganès, de finals del segle XIII i segle XIV, i l'absència total de ceràmica de finals d'aquest segle i del posterior fan pensar que a la segona meitat del segle XIV el lloc devia estar, un cop més, abandonat.

Aquest fet pot estar directament relacionat amb la crisi alimentària i la pesta que assolaren les terres catalanes des de finals de la centúria anterior, i que provocaren un fort descens demogràfic. L'assentament del Garrofer de la Cisterna degué passar a convertir-se en un d'aquests masos rònecs tan freqüentment citats en la documentació dels segles següents. Si es consultés la documentació històrica conservada pel Marquès de Moixó, propietari de les terres; molt probablement podríem arribar a confirmar l'existència del mas i, fins i tot, conèixer el seu nom.

Sens dubte, el mas devia ser de reduïdes dimensions i d'estructures constructives molt febles, ja que no han deixat rastre aparent. La proximitat del lloc respecte del poble de Ribes explicaria el perquè no es va construir un nou mas segles després, quan es van tornar a conrear les terres dels voltants.

L'època moderna

Als segles XVII i XVIII, la necessitat de més terres de conreu va impulsar els habitants de Ribes a aprofitar per al conreu, probablement de vinya, fins i tot el cim i els vessants de la muntanyeta, tot i el seu caràcter rocós. Devia ser aleshores quan es va terraplenar el terreny, s'uniformà l'escàs sòl que s'havia anat formant i van alçar-se els marges actualment visibles en el lloc. Uns escassos fragments ceràmics són l'únic testimoni de la presència humana en aquests segles. Segurament, fou també en aquesta època quan la cisterna, l'estructura de la qual s'havia conservat fins aleshores gairebé intacta, degué esfondrar-se. Sols va restar dempeus el seu extrem nord, que va servir d'aixopluc als pagesos.

Després de l'arribada de la plaga de la fil·loxera, l'any 1880, la mala qualitat del sòl devia desaconsellar continuar amb el conreu de la vinya,

i els camps del voltant de la cisterna es van aprofitar per plantar-hi garrofers, els quals han perviscut fins a l'actualitat. Un d'aquests garrofers va créixer junt a la cisterna i va acabar trencant el mur del seu costat oest. Al vessant nord de la muntanyeta, més argilós, s'hi va plantar de nou una vinya. Fa uns anys va ser eixamplada fins arribar gairebé a tocar de la cisterna, i es va trencar la capa de roca superficial més dura del terreny amb tractor.

NOTES

- (1) Agraïm a la família Giró i a A. Çebrià, G. Ribé i M. R. Sanabra que ens hagin permès de consultar les notes originals de P. Giró sobre la seva visita al jaciment. El jaciment fou citat dins una relació d'activitats de la «Comissaria Provincial de Excavaciones Arqueológicas» a l'*Archivo Español de Arqueología*, XXV, 1952, p. 182, i també per J. -G. Gorges en la seva obra *Les villes hispanoromaines. Inventaire et problématique archéologiques*, Publications du Centre Pierre Paris, 4, Paris, 1979.
- (2) J. SERRA, «La cisterna del garrofer», *El Eco de Sitges*, 19 de febrer de 1966, Sitges.
- (3) Agraïm a la família Sastre que ens permetés veure els materials que conserva procedent del jaciment, i al Sr. Xavier Virella i Torras la cessió dels que ell mateix havia recollit superficialment.
- (4) Vegi's a *La Comarca* (16-3-89, p. 9), *Montgròs* núm. 63 (novembre 1989, p. 4) i 72 (setembre 1990, p. 5), *Diari de Vilanova* (7-12-89, p. 23) i *El Gran Penedès* núm. 17 (desembre 1989, p. 22).
- (5) La pluviositat mitjana a Vilanova i la Geltrú entre 1927 i 1952 fou de 533 litres per metre quadrat. Si prenem com a base aquesta dada, les dues teulades podien arribar a recollir anualment uns 21.320 litres, però potser no s'aprofitaria l'aigua de les pluges d'estiu, tal i com és tradicional a la zona.
- (6) Sobre la tipologia i característiques de les premses i dels seus dipòsits, vegi's Jean-Pierre Brun, *L'oléiculture antique en Provence. Les huileries du Département du Gard*, Supplément 15 de la Revue Archéologique de Narbonnaise, CNRS, Paris, 1986.
- (7) JOSEP BOSCH - JOSEP MIRET, «L'excavació de la vil·la romana del Bosquet (Sant Pere de Ribes)», *Miscel·lània Penedesenca 1989 (XIII)*, Institut d'Estudis Penedesencs, 1990, pp. 135-166.
- (8) Es conserven cisternes amb volta a les importants vil·les dels Murts (Altafulla), del Moro (Torredembarra) i del Vilarenc (Calafell). A Can Valls del Racó (Gavà) hi ha una cisterna molt semblant a la de Ribes, però de majors dimensions, que possiblement estigués relacionada amb estructures portuàries de l'ancoratge de les Sorres i que fou també reaprofitada en temps medievals.

(9) Els materials ceràmics més tardans identificats són diversos fragments de vaixel·la de taula del tipus africana A (formes Lamboglia 3a, Lamboglia 8-Hayes 14/17 i Lamboglia 10A), amb una cronologia de segona meitat del segle II i primera del III. Solament entre els escassos materials conservats a la Biblioteca-Museu Balaguer hi ha representada la ceràmica africana del tipus C, més tardana, fet que no deixa de ser una mica estrany. Es tracta d'uns pocs trossos de vora i de base d'un mateix vas de la forma Lamboglia 40 bis, amb una cronologia aproximada entre el 230-240 i el 325 d.C. i freqüent, sobretot, durant la primera meitat del segle III.

Vegi's *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel Bacino Mediterraneo (Medio e Tardo Impero)*, Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale, Roma, 1981.

(10) MAGÍ MIRET, «Dades sobre el poblament a la comarca de Garraf durant la Baixa Romanitat i els inicis de l'Alta Edat Mitjana», *XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos* (Sitges, 1984), Grup d'Estudiosos Sitgetans, Sitges, 1988, vol. II, pp. 219-227.

(11) Els materials medievals del Garrofer de la Cisterna tenen, per exemple, alguns paral·lelismes tipològics i cronològics amb els conjunts del Bullidor (Jordi Amigó *et alii*, *El Bullidor, jaciment medieval*, Quaderns d'Estudis Santjustencs, III, Sant Just Desvern, 1986) i de les voltes de l'església de Santa Maria del Mar (Manuel Riu, «La ceràmica popular barcelonina del segle XIV. Aportació a l'estudi de les seves formes i marques», a *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval*, Acta/Medievalia, Annex 2, Universitat de Barcelona, 1984, pp. 145-181).